

Marian A. Mayer

Az orgonaépítés története Szlovákiában — II.*

Klasszicizmus és romantika

A XVIII. század végén megváltozik a zenei ízlés: új ideálok születnek, megjelenik a monumentális hangzás iránti igény. A változások az orgonaépítésben is mutatkoznak; újak a sípméretezési

elvek: a változó (variábilis) mérethaladványokat állandó (konstans) menzúrák váltják fel, amelyek az 1:2 arányt alkalmazzák az egymástól nónára, decimára, undecimára vagy duodecimára lévő sípok átmérőjének meghatározására. Ezek a menzúrák egy mértani sor segítségével számíthatók ki, melyeket elsőként Georg Andreas Sorge hozott nyilvánosságra 1773-ban.

Változnak a regisztrálási elképzelések is. Már nem felelnek meg a különböző barokk plénók, amelyek alapvetően csak a regiszterek egy részével számoltak. Az orgona minden regiszterét egyszerre használó játék a barokk hangszereken gyakorlatilag nem is volt lehetséges, mert ehhez nem biztosítottak elégséges levegőellátást a viszonylag kis hangszelepek és szűk hangrekeszek. A klasszicizmus a „teljes orgonahang” felé fordult, amely az összes regiszter és kopula bekapcsolását, tehát a mai értelemben vett plénomot vagy tuttit jelentette.

A diszpozícióból kimaradnak a magasabb alikvotok — az $1\frac{1}{3}'$ és az $1'$. Megszaporodnak a nyolclábás regiszterek, és ami nagyon jelentős: a manuálba a $16'$ -as fekvés is belekerül, ami barokk orgonaépítészetünkben nem volt szokásos. Sok mesternél azonban a barokk diszponálási elvek egészen a XIX. századig érvényesülnek. Példaként nemcsak Michal Podkonický (1753-1816), Josef Effinger (1749-1809), Valentin Arnold (1747-1812) nevét említhetjük meg, hanem a besztercebányai Michal Kiszelyt (1787-1871) is, aki még 1837-ben is óhegyi (Staré Hory) és dubravai (Dúbrava) orgonáiba kvint $1\frac{1}{3}'$ -ot és szuperoktáv $1'$ -et épített. Az 1826-os szentivánbocai (Nižná Boca) orgonájába kvint $1\frac{1}{3}'$ került. Hiába keresnénk viszont ezeket az alikvotokat František Eduard Petznik alkotásaiban, aki önállóan 1788-tól 1815-ig működött.

* Az országos orgonás műemléki konferencián, 1993. október 14-én elhangzott előadás második részének szerkesztett változata. A szerzőre és a fordítóra tekintettel meghagytuk a földrajzi, történelmi és kulturális tájegység hagyományos magyar nevei (Felvidék, Felső-Magyarország) helyett az általuk használt, mai politikai elnevezést.

Az ebből az időszakból származó szlovákiai orgonákban még rendszeresen megtalálható a 8' és 4' fafedett regiszterpár, de némelyik mesternél a 4'-as diszkantja már nyitott sípokkal készül. Pl. a már említett Petzniknél ez a regiszter c^2 -től mindig nyitott fasípkból áll. Működésének első szakaszában, 1834-1846 között még őriz barokk szokásokat XIX. századi orgonaépítészetünk vezető egyénisége, Martin Šaško (Berezó/ Brezová pod Bradlom 1807-1893) is. Ebben az időszakban aránylag következetesen diszponálja orgonáiba a fafedett regiszterpárokat, amelyek intonálásban is közel állnak a barokkhoz. A principálkart a 8'-tól a 2'-as fekvésig kvint $2\frac{2}{3}$ '-dal együtt építi. Magasabb önálló alikvotokat azonban nem készített. A barokk hagyományoktól való elfordulást és a monumentalitás iránti igényt jelzi, hogy a kis orgonák manuáljára is tett 16'-as fafedett regisztert (bordun) és akár ötsoros mixtúrát is. Az ebből az időszakból való két nagyobb orgonáján egy manuálon két mixtúrát is találunk: a berezói evangélikus templomban levő orgonában, amely első opusza 1834-ből, a négysoros mixtúra mellett egy további háromsorosat is, a jablánci (Jablonica) r.k. templomban (1844) pedig hatsoros mixtúra mellett egy négysorosot, c^2 -nél belépő terccsorról (C: $1\frac{1}{3}'$, $1'$, $2\frac{2}{3}'$ $1\frac{1}{2}'$ — c^1 : $2\frac{2}{3}'$, $2'$, $1\frac{1}{3}'$, $1'$ — c^2 : $4'$, $3\frac{1}{5}'$, $2\frac{2}{3}'$, $2'$). Ezekkel a diszponálási alapelvekkel már-már hihetetlenül monumentális hangot sikerült elérni a kisebb orgonákon is. Ezek közül kitűnik az apátszentmihályi (Jaslovské Bohunice) r.k. templom 1841-ből való orgonája (egy manuál, pedál nélkül, 8 regiszter). Ebben az időszakban a pozsonyi Karl Klöckner (1805-1874) is készít 16'-as regisztert a manuálra. Érdekes, hogy 1846 után Šaško a kisebb orgonákba nem épít többé bordun 16'-t, sőt ez a változat hiányzik a nagyobb kétmanuálos orgonákból is. Ettől az időtől kezdve rendszerint 4'-as fafedettet sem találunk hangszereiben. A 60-as évektől Šaško több olyan újdonsággal jelentkezik, amelyek a vidék XIX. századi orgonaépítészetében addig teljesen ismeretlenek voltak. Ilyenek a tölcséres regiszterek 8' és 4' fekvésben, ezt a sípformát a szomszédos országokban sem használták. Tanúskodnak erről Karl Buckow, Ludwig Mooser, Johann Neusser és mások orgonái. Šaško néhány orgonájában a tölcséres változatok száma rendkívül magas, mert ebben a formában nem csak fuvolákat épített, hanem viola di gamba 8' vonós-regisztert is. Hasonló úttörő tette az átfújó fuvolák bevezetése. Ez a 4' fekvésben flaut traversnek nevezetik, a 2'-ban flautinónak. Az átfújó 8'-as flûte harmonique nálunk csak a 80-as években jelenik meg, a Rieger-cég orgonáin.

Különleges Šaško dolce 4' regisztere a modori (Modra) német evangélikus templomban. A nagyoktávban nyitott fasípkokat, a kisoktávban tölcséres ónsípkokat találunk, c^1 -től a tölcséres ónsípk sípteste kétszeres hosszúságú. A síptest haránttengelyén két lyuk teszi lehetővé az átfújást. Az ajkak kerekítettek.

A tölcséres regiszterek használatában Šaško nem talált követőkre, egyik tanítványát, Vincent Mozsnyt kivéve. Érdekes, hogy Šaškonál alig fordul elő csúcsos regiszter, és teljesen hiányzanak a félig fedett fuvolák.

Vonós regisztereket Šaško 8' és 4' fekvésben készít, legelterjedtebb a szalicionál 8' — általában 10-11 félhanggal szűkebbre menzurált, mint a principál. A viola di gamba 8' a 60-as évektől tűnik föl orgonáiban, és amint említettük, mindig tölcseres formájú. Šaško következetesen ügyelt arra, hogy első vonós regiszterként a 8' fekvésben szalicionált építsen. Kétmanuális orgonákon ez rendszerint a második manuálra, a gamba pedig az elsőre került. A 60-as évekig a 8'-as vonós regiszterpár szalicionálból és portunálból állt — ez utóbbi egy szűkebb, nyitott faregiszter. A vonósok közül Šaškonál még a fugara fordul elő a 8' és 4' fekvésben. Horganysípok a múlt század 60-70-es éveinek fordulóján jelennek meg először Šaško hangszereiben, épp mint a vonósregiszterek nagy sípjai, de a síplábak mindig önből készültek.

Az alikvotok közül csak a rendszerint $2 \frac{2}{3}$ '-as kvint önálló. A kvint csak két esetben kezdődik $1 \frac{1}{3}$ '-ként, de ezek is már a c^1 -en $2 \frac{2}{3}$ '-ra repetálnak. A manuálon kivételes nála a kvint $5 \frac{1}{3}$ '-as sípsor.

Orgonaépítészetünkben Šaško a mixtúrasorok számát illetően megelőzte kortársait. Kétmanuális orgonáira rendszerint ötsoros mixtúrát tesz — sőt Jabláncon hatsorosat találunk. Működésének kezdetétől használta a hagyományos oktávrepetíciók mellett a kvintrepetíciókat is. Habár a romantikus orgonaépítészet általában igyekezett a repetíciókat csökkenteni, és azokat minél kevésbé fölismerhetővé tenni, Šaškonál még a 70-es években is találkozunk oktávrepetíciókkal. Ezek kortársainál is (Fazekas János, Karl Klöckner) gyakoriak, sőt tanítványánál, Mozsnyánál még a XX. században is előfordulnak. Hiába keresnénk azonban ezt Karl Buckow bécsi orgonaépítő hárommanuális hangszerének számos kevert változatában a révkomáromi Szent András templomban.

Pozsony-Récse,
r.k. plébániatemplom,
II/17, Fazekas János, 1841.

Šaško nyelvregisztereket nem épített, csupán a mezőberényi szlovák evangélikus templomban található egy átcsapó posaunenbass 16'. 1780-1870 között azonban egyetlen morva orgonaépítő sem diszponált nyelvet, és vidékünkön, sőt egész Magyarországon a nyelvregiszterek valóban ritkaságszámba mentek. Szlovákia területén ezek főleg osztrák orgonaépítők (Jakob Deutschmann, Karl Buckow, Ludwig Mooser) műveiben fordulnak elő.

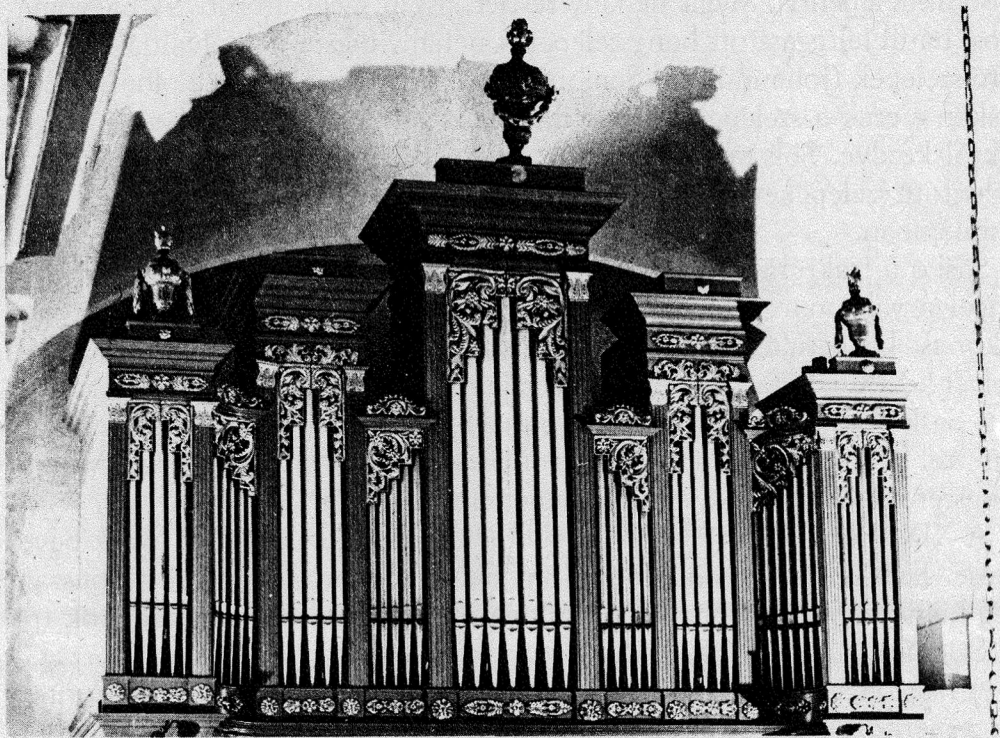
A 70-es években megnövekedett a német cecilianizmus követőinek befolyása. Az irányzatnak nagy propagátora volt a „prágai orgonaiskola” — élén František Zdeněk Skuherský igazgatóval — és folyóirata, a „Cecilie”. A cecilianizmus elvetette a régi, „kiabáló hangú” orgonákat (Schreiwerk), és különösen azokat a 8'-as regisztereket értékelte, amelyek a vonóhangszerek hangját idézték, mivel ezekben látta a megújult vallásosság kifejeződését. Šaškora és kortársaira azonban a cecilianizmusnak nem volt döntő hatása. Nála csak annyiban jelentkezik, hogy a 70-es évektől ritkábban diszponálta a kvint $2\frac{2}{3}$ '-t és a szuperoktáv 2'-t, és hegedűprincipálokat kezdett építeni 8' és 4' fekvésben.

A jellegzetesen alaphangú (grundtönig) diszpozícióval rendelkező orgonákat Szlovákiában főleg a Cseh- és Morvaországból származó gyári hangszerek (Rieger, Tuček) képviselik, és csak a XIX. század végén és a XX. század elején jelennek meg a hazai mesterek (Mozsny, Anton Schönhofer, Gustáv Adolf Molnár és a pécsi Angster József) hasonló orgonái.

Röviden érintenünk kell a billentyűzet terjedelmének változását. A XVIII. század végétől megjelennek a C-től d^3 -ig terjedő manuállibillentyűzetek rövid mélyoktávval (tehát 47 billentyűvel). A XIX. század 20-as éveiben a rövid mélyoktáv félrövidre változik, csak a Cisz-Disz hangok hiányoznak, tehát 49 billentyű a terjedelem (Horvátjárfalu/Jarovce, r.k. templom, ismeretlen mester). A 30-as években Šaškonál az átlagos terjedelem C- f^3 , kromatikus mélyoktávval, tehát 54 billentyűvel. Ennél kisebb manuáletterjedelem kivételes nála. A 40-es évektől ez a manuáletterjedelem válik uralkodóvá, és azután általános az első világháborúig. Azonban a későbbi időkben is találunk még hangszereket kisebb billentyűzettel (pl. Oroszvár/Rusovce, r.k. templom, Michal Szlezák, 1870 körül, C-c³ kromatikus, 49 billentyű). A billentyűzetek színezete, borítása a XIX. század első felében fokozatosan megváltozik, a nagyobb hangszerekben általában a hosszú billentyűk világosak, csontborítással készültek, a felső, rövid billentyűkön sötét faborítást találunk; de kisebb orgonákon még a későbbiekben is előfordul ennek fordítottja (pl. Hizsnyó/Chyžné, r.k. templom, 1854, Andreas Zimmer hatregiszteres pozitívja).

A pedálbillentyűzet terjedelme orgonaépítészetünkben igen sokféle. A XVIII. század végén az átlagos hangterjedelem C-a⁰ volt rövid mélyoktávval, 18 billentyűvel, 18 vagy 12 hanggal. A pozsonyi mesterek (Klöckner, Fazekas) a XIX. század 40-es éveiben 24 billentyűs (C-h⁰) kromatikus pedálokat

építettek 12 vagy 24 hanggal. Šaško első orgonáin a pedálterjedelem kisebb, $C-f^0$, kromatikusan 18 billentyű. Több hangszerében azonban ezen billentyűzet valódi hangterjedelme csak 12 hang ($C-H$), tehát az c^0 -tól ismét. Ilyet Šaško még a 70-es években is készít. A pedál kis terjedelme azonban vidékünkön a többi orgonaépítőnél is általános (pl. Oroszvár, r.k. templom, 1870, Michal Szlezák: $C-h^0$, 24 billentyű, 12 hang; Oroszvár, ev. templom, 1885, Schönhofer: $C-h^0$, 24 billentyű, 12 hang; Mozsnyánál rendszerint: $C-f^0$, 18 billentyű, 12 hang). A budapesti Országh Sándor a pozsonycsákányi (Čakany, r.k. templom, 1874) és csütörtöki (Štvrtek na Ostrove, r.k. templom, 1877) orgonáin a pedál terjedelme $C-e^0$, 17 billentyű, de ténylegesen itt is csak 12 hang szólaltatható meg. Olyan orgonákkal, ahol a hangok száma megfelel a pedálbillentyűzet terjedelmének, még ebben az időben is ritkán találkozunk. E pedálok rendszerint csak nagyobb hangszerekben vagy jelentősebb helyeken fordulnak elő. Különösen nagy Šaško szokásos méreteihez képest a jablánci r.k. templomban álló orgona pedáljának terjedelme ($C-c^1$, rövid mélyoktávval, 21 billentyű, felső szelládáján 13, az alsón 21 hanggal), hasonlóképp a modori német evangélikus templom ($C-h^0$, 24 hang), a miavai (Myjava) evangélikus templom ($C-c^1$, 25 hang), a nagyszombati egyetemi templom ($C-c^1$, 25 hang) és a békési református templom ($C-d^1$, 27 hang) orgonapedáljáié. Mozsnyának a pozsonyi dómban levő orgonáján (1880) a hangterjedelem $C-d^1$, tehát 27 billentyű és hang.

Miava, ev. templom, II/25, id. és ifj. Martin Šaško, 1870.

Ahogy az elmondottakból kitűnik, XIX. századi orgonaépítészetünk a pedálban kizárólagosan támasztó basszus-funkcióval számolt. Az akkori játék-mód vidékünkön a pedált csak orgonapontokhoz, hosszú hangértékekhez vagy a zárlatok basszusainak megerősítésére, esetleg formai szempontból fontos szakaszok kiemelésére használta.

A XIX. század az új technikai megoldások keresésének kora. Szükségessé vált megnövelni a csúszkaláda hangrekeszeibe beáramló levegő mennyiségét, hogy kivitelezni lehessen a diszpozíciók fejlődése hozta változásokat (a 8' és 16' manuálregiszterek számának növelését), valamint az összes regiszter és kopula együttes használatát. Ez azonban csak a szelepméretök növelésével történhetett meg, ami viszont szükségszerűen magával hozta a billentés megnehezédését. A XIX. század első feléből ismeretesek olyan esetek, hogy az újonnan épített orgonán alig lehetett játszani éppen a billentyűk lenyomásához szükséges óriási fizikai erő miatt. A törekvések 1840 körül a kúpláda feltalálásához és gyakorlatilag ugyanabban az időben A. Cavillé-Coll orgonáin a barker-emelő alkalmazásához vezettek. Vidékünkön azonban a XIX. században sem építettek nagy orgonákat, legfeljebb kétmanuálosakat, huszonöt körüli regiszterszámmal, s az első hárommanuálos hangszer csak 1864-ben állította fel a bécsi Karl Buckow a komáromi Szent András templomban. Így orgonaépítészetünk kivétel nélkül megmaradhatott a hagyományos csúszkaláda és a mechanikus traktúra mellett, jórészt még a XIX. század második felében is. Mégis néhány részlet lassan megváltozott. A hagyományos, hátul felragasztott hangszelepeket néhány mesternél felváltják a kivethető szelepek (Johann Born, Somorja/Šamorín, evangélikus templom, 1824). Šaškonál ezek a szelepek a manuálladákon már kizárólagosak az első orgonáktól kezdve. Sok mester azonban még a XIX. század második felében is ragasztott szelepeket használ, pl. Michal Szlezák, 1870 k., az oroszvári r.k. templomban.

Šaško a traktúrát szokatlanul pontosan kidolgozza, a tengelyek sárgaréz tengelyágakban mozognak, így ezeken a hangszereken kellemes a játék, még akkor is, ha kétmanuálosak. Sajnos ezt a pontosan kidolgozott traktúrát, melyet a XIX. század 30-as éveitől nálunk egyetlen orgonaépítő sem készített, Šaško tanítványai közül sem az ifjabb Martin Šaško, sem Mozsny nem építette. Ilyen traktúrával Šaško orgonáin kívül csak unokája, G. A. Molnár hangszerein találkozunk, aki nagyapja tanítványa volt.

A XIX. század közepe táján további újítás az ún. kiegyenlítő fúvók bevezetése. Ezekkel is elsőként Šaško orgonáin találkozunk, bár első opuszain még hiányoznak. Később ezeket Šaško tanítványai és más orgonaépítők (pl. M. Szlezák) is használták.

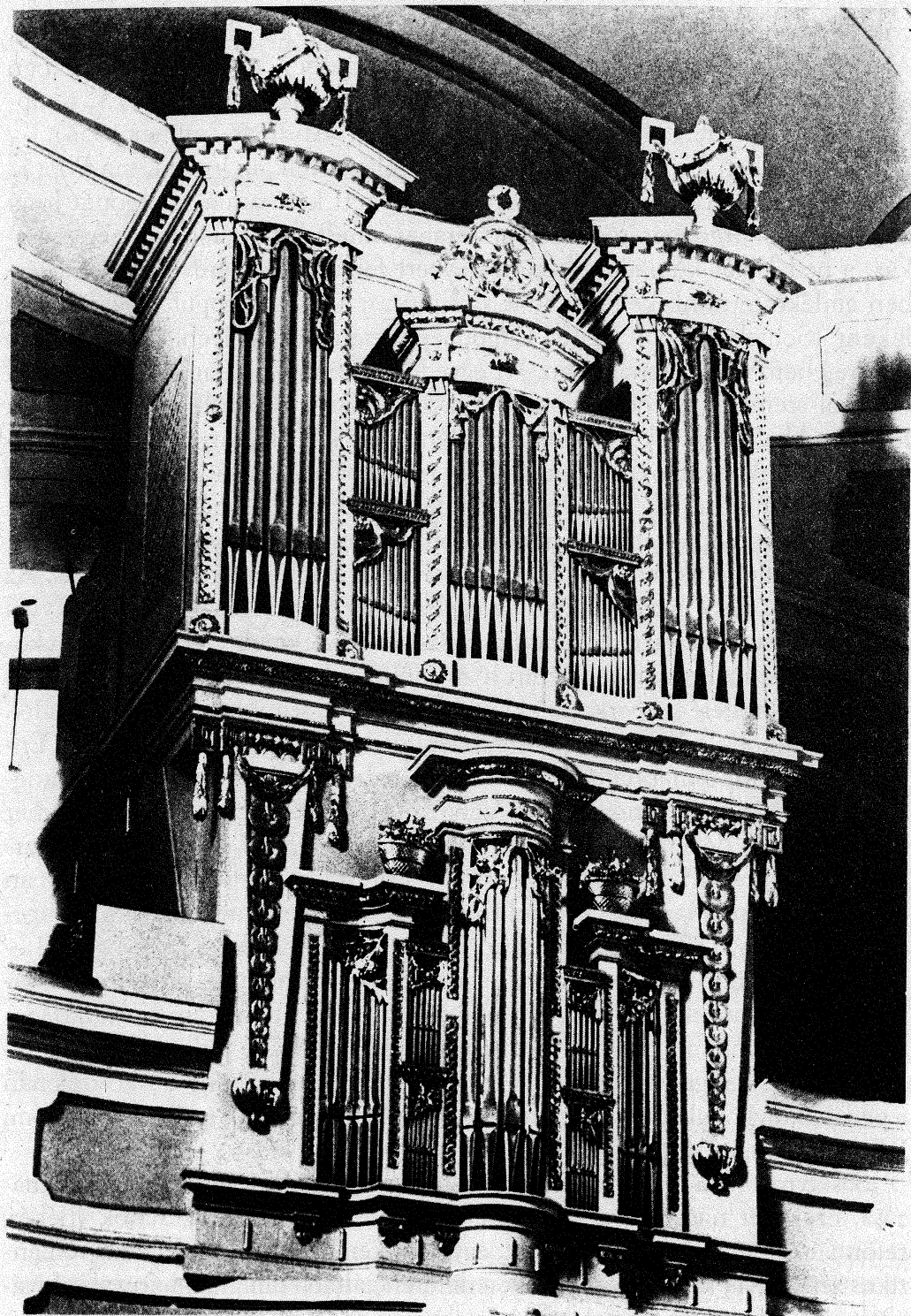
A hagyományos ékfúvókat a XVIII. század végétől fokozatosan kiszorították a merítőfúvóból és tárolófúvóból álló rendszerek. Ezek kiegyensúlyozottabb és egyenletesebb levegőnyomást biztosítottak. Az első ilyen magazinfú-

vók egyike a pozsonyi prímási palota Szent László-kápolnájában található. Az ékfúvók azonban néhány mesternél — különösen kisebb hangszerekben — egészen a XIX. század közepéig megtalálhatók (Sörkút/Výborná, r.k. templom, Franz Kolbay 1848; Hízsný, r.k. templom, Andreas Zimmer 1854).

Szlovákiában kúpláda elsőként valószínűleg a felkai (Vel'ká, ma Poprád része) evangélikus templomba készült. Itt épített kétmanuálos orgonát Josef Seybert bécsi orgonaépítő 1856-ban. Habár mindkét manuálláda még csúszkás, a pedál már kúpládjára került. Seybert felkai hangszerével összefüggésben emlékeztetnünk kell egy anakronizmusra: a manuálkopula csúszókopulaként (Schiebekoppel) épült. Orgonaépítészetünkben ilyen kopula akkor már rég nem volt használatban. Az egyedüli különbség a hagyományos megoldással szemben az, hogy ez már regiszterhúzóval kapcsolható be, és nem fogantyúkkal, amelyek korábban a billentyűzet két oldalán voltak elhelyezve. Vidékünkön az oktávkopulákat Martin Šaško kezdte alkalmazni. Ez a manuállibillentyűzet alá beépített berendezés, bekapcsoló mechanizmusból és ferdén elhelyezett, kétkarú emelő sorozatából áll. Bekapcsolásával játék közben a billentyűk lenyomják az oktávkopula emelőjének első részét is. Az emelő hátsó része megemelkedik s egyben mozgásba hozza az egy oktávval magasabb vagy mélyebb billentyűt. Šaško működésének elején az oktávkopulát csak superkopulaként építi h^0 -tól fölfelé. Később oktávkopulája általában c^1 -től fölfelé superkopulaként, h^0 -tól lefelé szubkopulaként működik.

A pedálkopula XIX. századi orgonaépítészetünkben nem túl gyakori. Ennek rendszerint a manuálládán külön szelepszekrényt készítenek saját hangszelepekkel és önálló traktúrával. Néha kapcsolható, mint pl. Karl Klöckner orgonájában a dévényi (Devín) r.k. templomban (1846) vagy az ifjabb Martin Šaško mesterdarabjában a bazini (Pezinok) r.k. plébániatemplomban (1863). Máskor állandóan üzemel (Martin Šaško: Kosaras/Košariská evangélikus templom, 1878; Pozsony, evangélikus „kistemplom”, 1878). Egyes esetekben a pedálon minden manuálregisztert megszólaltatott (Pozsony, Kosaras, Dévény), máskor csak egy részüket (Berezó, ev. templom; Korlátkő/Cerová, r.k. templom). Ez utóbbit a manuálládán a pedálkopula számára kialakított külön hangrekeszek tették lehetővé. Ritkaság néhány Šaško-orgonán a pedál oktávkopula (Modor, német ev. templom; Bazin, r.k. plébániatemplom; Békés, református templom).

Šaško további újítása orgonaépítészetünkben a kollektívkapcsolók alkalmazása. Ezek két nagyobb, a 70-as évekből való orgonában található (Békés, református templom; Nagyszombat, egyetemi templom). Šaško velük a romantikus zene egyik követelményének, a differenciáltabb dinamikai árnyalás kívánalmának igyekezett megfelelni. A szerkezet a pedállibillentyűzet fölött elhelyezett lábkapcsolópárral működtethető. Használatával játék közben, manuálváltás nélkül lehetett a hangerőt — és egyben a hangszínt is — változtatni. Hasonló kapcsolót V. Mozsny is készített a Pažický-orgona átépítésénél a moconoki (Močenok, korábban egy ideig Sládečkovce) r.k. templomba.

Mocsnok, r.k. plébániatemplom, II/17, Ján és Ondrej Pažický, 1790.

Kúpládaival orgonáinkban csak 1875-ben találkozunk ismét, ekkor a Rieger-cég a modori r.k. plébániatemplomban fölállította a gyár 15. (kétmanuálos) opuszát. Ez a legkorábbi Rieger-orgona Szlovákiában. A helybeli orgonaépítők ebben az időszakban még mindannyian hűségesek a csúszkaládához és a mechanikus traktúrához. Egyedül Mozsny jelent kivételt. Amikor 1880-82 közt a pozsonyi dóm orgonáját építette, az első manuálra 15 regisztert diszponált, ebből két 16'-t. A változatokat két ládára kellett szétosztania, s hogy ne legyen problémája a traktúra járásával, az első manuált barker-emelővel szerelte föl. 1890-ben találkozunk ezzel a berendezéssel a Rieger-gyár orgonáján is (263. opusz, Szepeshely/Spišská Kapitula, r.k. templom). A harmincegy regiszteres, kúpladás hangszer játszótraktúrájához az első és a második manuálon csatlakozik barker-emelő. A Rieger-gyár 1898-99-ben átépítette Buckow orgonáját a komáromi Szent András-templomban. A csúszkaládákat kúpládára cserélték, új, szabadon álló játékasztalt készítettek az eredeti játszószekrény helyett, és a mechanikus traktúra első manuálját itt is barker-emelővel szerelték fel.

A XIX. század 90-es éveitől a helybeli orgonaépítők is kúpládákat építenek, így pl. Molnár, Mozsny, de a mechanikus traktúra mellett még mindig kitartanak. Mozsny működésének vége felé (1914) két orgonát épített kúpládaival és pneumatikus traktúrával (Pozsonyivánka/Ivanka pri Dunaji, r.k. templom; Pozsonypüspöki/Podunajské Biskupice, r.k. templom). Pneumatikus traktúrával orgonaépítészetünkben korábban is találkozhatunk, és már a XX. század első éveiből ismerünk szélkieresztéses rendszerű szélládákat (1906: Pozsonybeszterce/Záhorská Bystrica, Rieger; 1910: Rárósmúlyad/Mul'a, Angster).

A barokk mozgalmas *orgonaszekrényeit* a klasszicizmusban egyszerűbb formák váltják föl. Šaško orgonaházain az 1840-es évek közepéig még ívelt alaprajzú sípmezőkkel találkozunk (Berezó, ev. templom, 1835; Jókő/Dobrá Voda, r.k. templom, 1837; Apátszentmihály, r.k. templom, 1841), az évtized közepétől azonban nála is általános az egy síkba rendezett homlokzat (Jablánc, r.k. templom, 1844). Késői kivétel a mezőberényi szlovák ev. templom 1862-ben épült, barokkos megjelenésű szekrényzete, melyen fölelevenednek Šaško 20 évvel korábbi stílusának motívumai.

A XIX. század elején még gyakori urnadíszítés az 50-es évektől egyre ritkább, a szekrényeken csak a rendszerint aranyozott fafaragás marad díszítőelemként. Ez általában növényi ornamentika a sípmezők felett és néha alatta is, melyet a homlokzati nyílásokat határoló pilaszterek fejezetei, olykor néhány rozetta vagy a párkányok tojássorai egészítenek ki.

A század közepétől kibontakozó építészeti historizmus és eklektika az orgonaházak kiképzésén lassan érezteti hatását, így megjelennek a gótizáló szekrények is (Fél/Tomášov, r.k. templom, 1864, Szlezák op. 1.). Emellett azonban a klasszicizmustól örökölt egyszerű formák szinte változatlanul to-

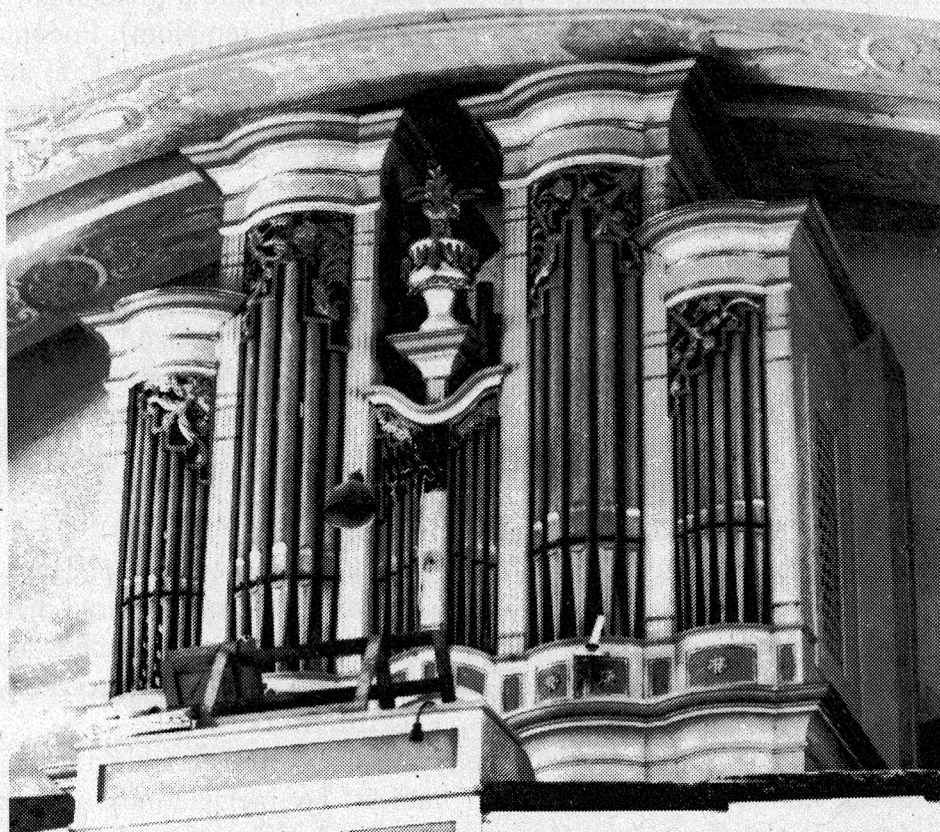
vább élnek a század utolsó negyedéig (Turócnémeti/Sklené, r.k. templom, 1875, Samuel Wagner).

Ugyanígy megfigyelhető a hagyományokhoz való ragaszkodás az orgonák elhelyezésében is. A kis pozitívok még a század végén is gyakorta a mellvédbe kerülnek, billentyűzetük a hangszer hátuljába építve található (Alsóbodok/Dolné Obdokovce, r.k. templom, 1890, G. A. Molnár). Hasonlóképp sokáig előfordul kétmanuálos orgonáknál a hátpozitív (Felka, ev. templom, 1856, Josef Seybert; Diószeg/Sládkovičovo, r.k. templom, 1866, Šaško).

A múlt század utolsó évtizedeitől az orgonaépítésben egyre inkább a szakosított tömegtermelésre berendezkedett orgonagyárok (Rieger, Angster, Ország) válnak uralkodóvá, s a megmaradt kisüzemek munkája jobbára csak javításokra korlátozódik.

A századfordulón beköszöntő pneumatikus korszak hangszereivel ezidáig Szlovákiában senki nem foglalkozott, így ezekről részletesebb adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre.

*Szlovákból ford. Básti Péter (Révkomárom),
a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója*

Jókő, r.k. templom, Martin Šaško, 1837.